

PAWEŁ ZŁAMAŃCZUK
Uczelnia Łazarskiego w Warszawie

Pozycja procesowa *approvera* w angielskim procesie karnym od XII do XVI w.

Abstract

Approver's Procedural Position in English Criminal Trial Between the 12th and 16th Centuries

The paper analyzes the procedural position of an approver in English criminal trial between the 12th and 16th centuries. The medieval prototype of King's evidence was the approver – a self-confessed felon who accused his accomplices for their involvement in his crime. He was required to prove the truth of his accusation, either in trial by battle or by verdict of the jury. In the later fifteenth century approvers seem to have become increasingly uncommon. During the sixteenth century developed the practice referred to by historians as appeachment. Unlike accusation by approver, appeachment did not involve trial by battle and nor did it require conviction of accomplices.

Keywords: approver, abjuration of the realm, benefit of clergy, pardon, sanctuary, trial by jury, trial by battle.

Słowa kluczowe: *approver*, wyrzeczenie się kraju, dobrodziejstwo kleru, łaska królewska, azyl, proces przed ławą przysięgłych, pojedynki sądowy.

Genetycznie instytucja świadka koronnego wywodzona jest z angielskiej kultury prawnej okresu średniowiecza. Przyjmuje się, że protoplastą współczesnego modelu świadka koronnego był *approver*, o którym pierwszą wzmiankę odnajdujemy w źródłach angielskich pod rokiem 1130¹. Nie można jednak wykluczyć wpływów rzymskich na powstanie tej instytucji².

¹ F.C. Hamil, *The King's Approvers: A Chapter in the History of English Criminal Law*, „Speculum” 1936, Vol. XI, s. 238.

² Wiesław Litewski zwrócił uwagę na podobieństwa znanej w prawie rzymskim instytucji określanej mianem *index*. W. Litewski, *Rzymski proces karny*, Kraków 2003, s. 82–83. Szerzej na temat *index* zob. W. Mossakowski, *Delator w rzymskich procesach karnych*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2013, t. 12, s. 213. Sir Thomas Smith jeszcze w drugiej poł. XVI w. określał *approvera* mianem *index*: „[...] *approver*; that is to saie an accuser or *Index* of his complices”. T. Smith, *De Republica Anglorum: A Discourse on the Common-*

Approver (ang. *prover*, łac. *probatore regis*) był oskarżycielem, który na wcześniejszym etapie procesu został oskarżony o ciężkie przestępstwo, a następnie przyznał się do popełnienia zarzucanego mu czynu, ujawnił swoich współników i wystąpił przeciwko nim z formalnym oskarżeniem³. Skarga wnoszona przez *approvera* była realizacją szczególnego trybu ścigania (*approvement*, *approver's appeal*) uruchamianego przez osobę prywatną w sprawach o ciężkie przestępstwa z kategorii *felony* i zdrady (*treason*)⁴. Korona obejmowała ten tryb kontrolą poprzez decydowanie o nadaniu statusu oskarżyciela⁵. *Approver*, jako strona procesowa korzystał ponadto najczęściej z finansowego wsparcia króla⁶. Do tego ostatniego należała również ostateczna decyzja co do losu *approvera*, którego oskarżenie okazało się skuteczne⁷. Ten swoisty związek łączący *approvera* z Koroną syntetycznie ujmuje łacińskie określenie *probatore regis*, które eksponuje realizowaną przez niego funkcję procesową oraz publiczny wymiar tej instytucji. W źródłach spotkać można również bardziej dosadne wyrażenia opisujące *approvera* jako „królewskiego dziecka” czy „królewskiego syna”⁸. Uruchomione przez *approvera* postępowanie uznawane jest za specjalny rodzaj trybu ścigania prywatnego (*appeal*)⁹. W odróżnieniu jednak od niego *approver's appeal* nie wymagało skargi pokrzywdzonego bądź jego najbliższych krewnych.

Tryb *approvement* zastrzeżony był niemalże wyłącznie dla pełnoletnich mężczyzn. Z prawa do uzyskania statusu *approvera* wyłączone były kobiety, nieletni, mężczyź-

wealth of England, red. L. Alston, Cambridge 1906, s. 106. Zob. też interesujący *passus* z kroniki *Gesta Regis Henrici Secundi*: „[...] *fur ille, promissis sibi prius vita et membris, indixit socios suos, de quibus plures capti erant*”. *The Chronicle of the Reigns of Henry II and Richard I, 1169–1192, Known Under the Name of Benedict of Peterborough*. W. Stubbs (red.), Vol. 1, London 1867, s. 156.

³ Termin *approver* stosowany jest najczęściej w źródłach anglo- oraz francuskojęzycznych (ściślej mówiąc, w anglo-normandzkiej odmianie francuszczyzny). Łacińskie teksty, w szczególności protokoły sądowe (*plea rolls*), posługują się określeniem *probatore regis*.

⁴ Szerzej o specyficznym dla prawa angielskiego podziale przestępstw zob. K. Baran, *Strony procesowe przed angielskimi sądami karnymi doby Tudorów i wczesnych Stuartów (do roku 1640)*, Kraków 1994, s. 17–18; *idem*, *Z dziejów prawa karnego w Anglii. Między Renesansem a Oświeceniem XVI–XVIII w.*, Kraków 1996, s. 38–44.

⁵ Specjalny ryt królewski (*writ of approvement*) pozwalał na przyznanie statusu *approvera*: „Breve quod rex concedit iustitiariis potestatem concedendi probatori vitam et membra”, H. de Bracton, *De Legibus et Consuetudinibus Angliae*, red. G.E. Woodbine, Yale 1922, Vol. II, s. 430. Zob. F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 239–240.

⁶ F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 238.

⁷ Podczas sesji sędziów objazdowych w latach 1329–1330 w Northamptonshire sędzia Thomas Louth wskazywał, że w przypadku przyznania się do ciężkiego przestępstwa do króla należy decyzja, czy przestępca (*felon*) poniesie karę, czy też pozostanie przy życiu. *The Eyre of Northamptonshire, 3–4 Edward III (A.D. 1329–1330)*, Vol. 1, red. D.W. Sutherland, Selden Society, Vol. XCVII, London 1983, Vol. I, s. 239.

⁸ „*Lenfant le Roy*”, „*fiz le Roy*” [w:] *Placita Corone or La Corone Pledem desant Justices*, red. J.M. Kaye, London 1966, s. 20, 24; *Crown Pleas of the Wiltshire Eyre, 1249*, red. C.A.F. Meekings, Devizes 1961, s. 91; M.T. Clanchy, *Highway robbery and Trial by Battle in the Hampshire Eyre of 1249* [w:] *Medieval Legal Records edited in memory of C.A.F. Meetings*, red. R.F. Hunnisett, J.B. Post, London 1978, s. 29.

⁹ Zob. R.T. Groot, *Teaching Each Other: Judges, Clerks, Jurors and Malefactors Define the Guilt/Innocence Jury* [w:] *Learning the Law, Teaching and the Transmission of Law in England, 1150–1900*, red. J.A. Bush, A. Wijffels, London 1999, s. 19; F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 238; D. Klerman, *Settlement and the Decline of Private Prosecution in Thirteenth-Century England*, „Law and History Review” 2001, Vol. 19, s. 4; A. Musson, E. Powell, *Crime, Law and Society in the Later Middle Ages*, Manchester 2009, s. 137; A.J. Musson, *Turning King's Evidence: The Prosecution of Crime in Late Medieval England*, „Oxford Journal of Legal Studies” 1999, Vol. 19, s. 467–479.

ni powyżej 70. roku życia, osoby okaleczone oraz należące do kategorii kleru (*clerks*, łac. *clerici*)¹⁰. W protokołach sądowych można jednak spotkać przypadki dzieci¹¹ oraz kobiet¹², które przyznały się do winy oraz wystąpiły z oskarżeniem przeciwko innym osobom. Z trybu *approvement* nie mógł ponadto skorzystać oskarżony par (*peer*) oraz lord Parlamentu (*lord of Parliament*)¹³.

Wszczęcie postępowania przez *approvera* występowało najczęściej podczas sesji „opróżnienia więzień” (*gaol delivery*, łac. *deliberacio gaole*), na których rozpatrywane były sprawy osób uwięzionych pod zarzutami popełnienia ciężkich przestępstw¹⁴. Sprawy osób oskarżonych w wyniku skargi wniesionej przez *approvera* mogły być sądzone również na sesjach sędziów wędrownych (*justices in eyre*, łac. *iusticiarii in itinere*) oraz przed Sądem Ławy Królewskiej (*King's Bench*)¹⁵.

¹⁰ Oskarżony, który przed sądem powołał się na dobrodziejstwo kleru (*benefit of clergy*), nie mógł zostać *approverem* (F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 240). Dopuszczalna była natomiast sytuacja odwrotna. *Approver* mógł przed sądem powołać się na dobrodziejstwo kleru, powodując w ten sposób przekazanie go władzom kościelnym, „*Robertus le Botiller [...] cognovit se esse latronem et devenit probator [...] dicit quod clericus est*”, *The National Archives* (TNA), Kew, Londyn, JUST 1/1098, m. 78, *Anglo-American legal tradition* (AALT); http://aalt.law.uh.edu/AALT4/JUST1/JUST1no1098/bJUST1no1098Pt2fronts/IMG_7363.htm, (dostęp: 20.12.2009); *Year Books of the Reign of King Edward I, XXX–XXXI*, red. A.J. Horwood, London 1863, s. 543–545. Zob. *Rolls of Northamptonshire Sessions of the Peace, Roll of the Supervisors, 1314–1316, Roll of the Keepers of the Peace, 1320*, red. M. Gollancz, Northamptonshire 1940, s. 61; *The Eyre of Northamptonshire...*, s. 162.

¹¹ Przeciwnie praktyce dopuszczającej występowanie z oskarżeniem w trybie *approvement* przez nieletnich poniżej dwunastu lat skierowana była ordynacja Edwarda I z 1305 r. (*Ordinacio de conspiratoribus*), 33 Edw. I, *The Statutes of the Realm*, Vol. 1, London 1810, s. 145; *Edward I, Vetus Codex*, i-183 [w:] *The Parliament Rolls of Medieval England, 1275–1504* (PROME), red. P. Brand, J.R.S. Phillips, W.M. Ormrod, G.H. Martin, C. Given-Wilson, A.E. Curry, R. Horrox, Leicester 2005 (CD-ROM). Zob. A.J. Musson, *Turning...*, s. 471.

¹² *Select Pleas of the Crown. Vol. I. A.D. 1200–1225*, red. F.W. Maitland, Selden Society, Vol. I, London 1888, s. 123 (191); *Wiltshire Gaol Delivery and Trailbaston Trials 1275–1306*, red. R.B. Pugh, Devizes 1978, s. 39 (42). Zob. R.T. Groot, *The Early Thirteenth-Century Criminal Jury* [w:] *Twelve Good Men and True, The Criminal Trial Jury, 1200–1800*, red. J.S. Cockburn, T.A. Green, Princeton 1988, s. 17–20; F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 239, przyp. 9. W 1293 r. kobieta występowała w procesie jako *probatrix*. H. Sumner, *The Criminal Underworld of Medieval England*, „*Journal of Legal History*” 1996, Vol. 17, s. 202.

¹³ Zgodnie z opinią Sir Edwarda Coke'a przyznanie się do winy przez para przed koronerem byłoby sprzeczne z Magna Carta z 1215 r. Par mógł przyznać się do winy wyłącznie przed Lordem High Steward. E. Coke, *The Second Part of the Institutes of the Laws of England: Containing the Exposition of Many Ancient and Other Statutes*, London 1817, s. 49; *idem*, *The Third Part...*, s. 129.

¹⁴ Podczas „opróżnień więzień” z okresu 1275–1306 w Wiltshire 34 osoby występowały jako *approvers*. Protokoły sądowe z Norfolk z okresu 1308–1316 ujawniają 94 *approvers*. Od XV w. praktyczne znaczenie tej instytucji ulegało zmniejszaniu. Na sesjach z 1399–1407 z Yorkshire tylko cztery osoby uzyskały status *approvera* (K.E. Ellis, *Gaol Delivery in Yorkshire, 1399–1407*, niepubl. praca magist., Carleton University, 1983, s. 39); jeden *approver* występował podczas *gaol deliveries* z okresu 1416–1430 dla południowo-zachodniego okręgu sądowego (C.L. Elder, *Gaol Delivery in the Southwestern Counties, 1416–1430*, niepubl. rozpr. dokt., Carleton University, 1983, s. 31); czterech *approvers* – z okresu 1437–1441 dla wschodniego okręgu, siedmiu *approvers* – z okresu 1439–1460 z Yorkshire. Szerzej zob. J.G. Bellamy, *The Criminal Trial in Later Medieval England: Felony Before the Courts from Edward I to the Sixteenth Century*, Toronto 1998, s. 40.

¹⁵ P.C. Maddern, *Violence and Social Order: East Anglia, 1422–1442*, Oxford 1992, s. 71; A.J. Musson, *Turning...*, s. 476; J.B. Post, *The Evidential Value of Approvers' Appeals: The Case of William Rose, 1389*, „*Law and History Review*” 1985, Vol. 3, s. 96–98; *idem*, *The Justice of Criminal Justice in Late-Fourteenth-Century England*, „*Criminal Justice History*” 1986, s. 36.

Uzyskanie statusu *approvera* wymagało, aby osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa przyznała się do winy. Mogło to nastąpić zarówno w stadium poprzedzającym rozprawę główną (*pre-trial*)¹⁶, jak również na etapie rozprawy głównej (*trial*)¹⁷. W tym ostatnim przypadku, już w odpowiedzi na przedstawione zarzuty, oskarżony mógł przyznać się do winy przed sądem i złożyć przysięgę, że nie oskarży nikogo w złym zamiarze¹⁸. Oświadczenie oskarżonego wymagało utrwalenia w formie pisemnej. W tym celu koroner sporządzał protokół, w którym zawarte było przyznanie podsądnego oraz przysięga, że wystąpi on z oskarżeniem przeciwko osobom, które uczestniczyły z nim w popełnieniu przestępstwa¹⁹.

Formalne uzyskanie statusu *approvera* mogło być poprzedzone przesłuchaniem (*examination*) oskarżonego przez urzędników królewskich. W XIV w. odnajdujemy przypadki przeprowadzenia przez sędziów przesłuchań pod przysięgą²⁰. Źródła z XVI w. potwierdzają natomiast, że przesłuchujący na etapie poprzedzającym rozprawę główną (*pre-trial*) starali się czasami uzyskać od oskarżonego przyznanie się do winy²¹. Możliwe, że również taka praktyka poprzedzała wszczęcie postępowania w trybie *approvement*. Mogło wówczas dochodzić do przedstawiania przez przesłuchujących obietnic uzyskania łaski królewskiej (*pardon*) lub innych korzyści wynikających ze współpracy z urzędnikami Korony²². W takich sytuacjach instytucja *approvement* przybierała formę swobodnego porozumienia będącego rezultatem zapewnienia oskarżonego o możliwościach

¹⁶ Oskarżony mógł skorzystać z instytucji *approvement* w związku z upływem dopuszczalnego 40-dniowego okresu przebywania w azylu, w którym uzyskał schronienie, R.F. Hunnisett, *The Medieval Coroner*, Cambridge 1961, s. 51, 70. Szerzej na temat azylu w prawie angielskim zob. P. Złamańczuk, *Azyl w angielskim prawie karnym (XIII–XVI w.)*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2011, t. 10, s. 47–69.

¹⁷ Statut Edwarda II z 1311 r. przewidywał, że oskarżenie *approvera* musiało być formalnie zainicjowane w ciągu trzech dni od wyznaczenia koronera przez sędziów, 5 Edw. II (1311), c. 34. *The Statutes of the Realm*, Vol. I, London 1810, s. 166; *Statham's Abridgement of the Law*, M.C. KlingelSmith (tłum.), Boston 1915, s. 418 (27). Zob. J.H. Baker, *Some Early Newgate Reports (1315–1328)* [w:] *Law Reporting in Britain: Proceedings of The Eleventh British Legal History Conference*, red. Ch. Stebbings, London 1995, s. 40; F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 250; R.F. Hunnisett, *The Medieval...*, s. 73–74; A. Musson, *Public Order and Law Enforcement: The Local Administration of Criminal Justice, 1294–1350*, Woodbridge 1996, s. 243. W 1329 r. podczas sesji sędziów objazdowych w Northamptonshire została odnotowana opinia, że nie ma ograniczenia czasowego na wniesienie oskarżenia przez *approvera*. *The Eyre of Northamptonshire...*, s. 155. Oskarżony mógł oświadczyć, że chce występować w procesie jako *approver* jeszcze po udaniu się ławy przysięgłych na naradę. *Year Books Pasch.* 12 Edw. IV, pl. 26, fol. 10b (1472 r.), Seipp Number: nr 1472.034, www.bu.edu/phpbin/lawyearbooks/display.php?id=20304 (dostęp: 25.04.2015).

¹⁸ W sprawie z 1351 r. *approver* został powieszony na podstawie zeznań szeryfa i koronera, którzy wskazali, że oskarżył on nieznanne mu osoby tylko po to, aby przedłużyć swoje życie. *Statham's Abridgement...*, s. 419 (31).

¹⁹ *The Notebook of Sir John Port*, red. J.H. Baker, Selden Society, Vol. CII, London 1986, s. 83; F. Pulton, *De Pace Regis et Regni*, London 1609, fol. 185.

²⁰ Takie postępowanie zostało przeprowadzone w 1384 r. w sprawie morderstwa Johna Imperiala, ambasadora Genui: „Iohannes Algor [...] et mera et spontanea voluntate sua iuratus et examinatus [...] et cognouit se esse felonem domini regis [...] Iohannes Kyrkeby ipsum Iohannem Imperiali' tunc ibidem ex excitatione et abbetto prefati Iohannis Algor felonice interfecit, vnde idem Iohannes Algor prefatum Iohannem Kyrkeby appellat”. *Select Cases in the Court of King's Bench under Richard II, Henry IV and Henry V*, Vol. VII, red. G.O. Sayles, Selden Society, Vol. LXXXVIII, London 1971, s. 40–41.

²¹ Sprawa Johna Udalla z 1590 r., *Cobbett's complete collection of State Trials and Proceedings for High Treason and other Crimes and Misdemeanours*, London 1809, Vol. I, s. 1276.

²² J. Bellamy, *Strange, Inhuman Deaths. Murder in Tudor England*, Sutton 2005, s. 26.

płynących z samooskarżenia i wydania współsprawców²³. Na tle podobnych praktyk dochodziło do kształtowania się w Anglii instytucji wytargowania przyznania się do winy oskarżonego (*plea bargaining*)²⁴.

W stosunku do osób oskarżonych (*appellee*) przez *approvera* dopuszczalne było stosowanie środków zapobiegawczych, najczęściej w formie poręczenia osobistego (*attachment*)²⁵. *Approver* natomiast obligatoryjnie trafiał do więzienia, w którym oczekiwał na rozprawę sądową. Należał on bowiem do kategorii osób, w stosunku do których poręczenie nie było dopuszczalne (*not relevisable prisoners*)²⁶.

Approver występował przed sądem z formalnym oskarżeniem przeciwko ujawnionym współnikom (*accomplices*)²⁷. Uprawnienie *approvera* nie było ograniczone co do liczby osób, przeciwko którym mógł on wystąpić z oskarżeniem. Dopuszczalne było zatem oskarżenie kilku, kilkunastu, a nawet kilkudziesięciu osób²⁸. Wycofanie lub niepopieranie przez *approvera* oskarżenia przed sądem skutkowało wykonywaniem wobec niego kary śmierci²⁹. *Approver*, który na wcześniejszym etapie postępowania przyznał się do winy, musiał się liczyć z tym, że na podstawie złożonego przez niego oświadczenia groziła mu niechybna śmierć³⁰. Zaniechanie wykonywania przez *approvera* funkcji oskarżycielskiej nie eliminowało jednak całkowicie postępowania przeciwko oskarżonym przez niego osobom. W takich sytuacjach proces karny kontynuowany był z ramienia Króla (*at the King's suit*, łac. *ad sectam regis*) przed ławą przysięgłych³¹. Do kontynuowania procesu nie wymagano opracowania nowej skargi karnej. Formalne przedstawienie zarzutów oskarżonemu następowało na podstawie wcześniejszego oświadczenia *approvera*.

²³ Zob. J.S. Cockburn, *Calendar of Assize Records: Home Circuit Indictments, Elizabeth I and James I: Introduction*, London 1985, s. 129.

²⁴ Instytucja ta w klasycznej postaci nie znajdowała jednak regularnego zastosowania w angielskim procesie karnym jeszcze w XVIII w. J.H. Langbein, *The Origins of Adversary Criminal Trial*, New York 2003, s. 19–20.

²⁵ *Roll of the Justices in Eyre at Bedford, 1202*, red. G.H. Fowler, „Bedfordshire Historical Record Society”, Vol. I, Aspley Guise 1913, s. 243 (258). Zob. F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 240–241. Jeżeli oskarżeni uchylali się od wymiaru sprawiedliwości, stosowana była wobec nich procedura publicznego wezwania na rozprawę (*exigent*) oraz ostatecznie „wyjęcie spod prawa” (*outlawry*). H. Bracton, *De Legibus...*, Vol. II, s. 431. Zob. *Fleta, Prologue, Book I, Book II*, Vol. II, red. H.G. Richardson, G.O. Sayles, Selden Society, Vol. LXXII, London 1955, s. 93.

²⁶ Statut Westminsterski I, 3 Edw. I, c. 15 (1275 r.), *The Statutes of the Realm*, Vol. I, s. 30. Uwolnienie *approvera* za poręczeniem było niedozwolone i spotykało się z negatywną reakcją władz królewskich. Zob. *Edward III: Parliament of 1368 May, PROME*, ii-297.

²⁷ „Robertus le Botiller captus [...] cognovit se esse latronem et devenit probator et appellat”, *The National Archives* (TNA), Kew, Londyn, JUST 1/1098, m. 78; *Anglo-American legal tradition (AALT)*, http://aalt.law.uh.edu/AALT4/JUST1/JUST1no1098/bJUST1no1098Pt2fronts/IMG_7363.htm (dostęp: 20.12.2009); *Cases in the Court of King's Bench under Edward III*, vol. VI, red. G.O. Sayles, Selden Society, Vol. LXXXII, London 1965, s. 44; *Select Cases in the Court of King's Bench...*, Vol. VII, s. 244.

²⁸ W 1389 r. *approver* William Rose wystąpił z oskarżeniem przeciwko 54 ujawnionym współsprawcom. B. Post, *The evidential...*, s. 95. Osoby oskarżone przez *approvera* mogły również wystąpić z kolejnymi oskarżeniami w trybie *approvement*. A. Musson, *Public...*, s. 172.

²⁹ *Rolls of Northamptonshire...*, s. 70.

³⁰ *The Eyre of Northamptonshire...*, s. 239. Zob. J.H. Baker, *John Bryt's Reports (1410–1411) and the Year Books of Henry IV*, „Cambridge Law Journal” 1989, Vol. 48, s. 105.

³¹ *Statham's Abridgement...*, s. 419 (30); *Wiltshire Gaol Delivery...*, s. 94–95 (424), 161 (1132, 1134). Zob. *The Eyre of Northamptonshire...*, s. 162.

Approver, który podjął decyzję o popieraniu oskarżenia przeciwko ujawnionym współnikom, wygłaszał przed sądem formułę skargi karnej oraz wyrażał gotowość udowodnienia swojego oskarżenia „własnym ciałem” w pojedynku sądowym³². Musiał on ponadto rozpoznać oskarżone przez niego osoby³³. Formalizm tego etapu postępowania wymagał niezwyklej skrupulatności przy wypowiedzaniu formuły skargi. Oskarżony przez *approvera* mógł bowiem zgłosić ekscepcję prowadzące do zniweczenia procesu na podstawie stwierdzonej pomyłki lub ominięcia niezbędnych elementów formuły skargi³⁴. Oskarżony mógł również zwrócić się o uruchomienie specjalnego postępowania przed ławą przysięgłych (tzw. łac. *inquest de fidelitate*), która miała wydać opinię, czy jest on uczciwy i prawy³⁵. Postępowanie to nie dotyczyło ściśle badania motywów oskarżenia wniesionego przez *approvera*. Przysięgli mieli wyłącznie ustalić opinię o oskarżonym oraz rozstrzygnąć, czy jest on praworządnym obywatelem (łac. *fidelis, legalis*)³⁶. Pozytywna opinia umożliwiała oskarżonemu uwolnienie się przy pomocy poręczycieli (*pledges*)³⁷. Wobec *approvera* wykonywano wówczas karę śmierci. Ustalenie przez przysięgłych, że oskarżony posiadał złą opinię (łac. *de malo testimonio*) lub był podejrzany (łac. *suspectus*), skutkowało zasądzeniem przeprowadzenia pojedynku sądowego *z approverem*³⁸.

³² „Gilbertus Grom de Prudhowe, captus pro blado furato, venit et cognoscit se esse latronem de pluribus latrociniiis, et devenit probator et appellat [...] de societate [...] offert disrationare versus eos per corpus suum”. *Assize roll, Northumberland, 40 Henry III, A.D. 1256* [w:] *Three Early Assize Rolls for the County of Northumberland*, red. W. Page, „Surtees Society” 1891, Vol. 88, s. 106.

³³ „Et oportebit probatorem certam rem exprimere, et omnes circumstantias sine variation et mutatione aliqua. Et quod cognoscat personam appellati cum fuerit in iudicium productus, quia si eum non cognoverit, praesumetur contra ipsum quod numquam fuerunt socii”. H. Bracton, *De Legibus...*, Vol. II, s. 431. Zob. *Fleta...*, Vol. II, s. 94; F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 243.

³⁴ W sprawie z 1221 r., zarzut, że *approver* nie uwzględnił w skardze współdziałania z oskarżonym przy popełnieniu zarzucanego przestępstwa, spowodował bezskuteczność skargi i wykonanie kary śmierci w stosunku do *approvera*: „Et Thomas venit et defendit totum sicut curia consideraverit quia non loquitur de societate quod cum eo furatus fuit nec in societate fuit. Consideratum est quod nullum est appellum et ideo suspendatur”. *Pleas of the Crown for the County of Gloucester before the Abbot of Reading and his Fellows justices itinerant in the Fifth Year of the Reign of King Henry the Third and the Year of Grace 1221*, red. F.W. Maitland, London 1884, s. 264. Zob. też *Year Books of Edward IV. 10 Edward IV. and 49 Henry VI. (A.D. 1470)*, red. N. Neilson, Selden Society XLVII, London 1931, s. 123; F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 243.

³⁵ Praktyka ta występowała głównie w pierwszej poł. XIII w. Szerzej zob. R.T. Groot, *The Early...*, s. 16, 21; F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 245.

³⁶ R.T. Groot, *Teaching...*, s. 19; *idem*, *The Early...*, s. 16; F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 243–244.

³⁷ „Et Rogerus [...] dicit quod ipse homo legalis est et boni testimonii, et offert j. marcam pro habendo testimonio et inquisitione patrie. Et xij. milites de wapentaco veniunt et dicunt quod ipsi bene inquisiverunt quod nunquam auditum fuit de eo nisi quod homo legalis fuit. Plegii de ilia marca et quod ipse staret recto si quis versus eum loqui voluerit...”. *Select Pleas of the Crown...*, s. 66.

³⁸ „Et eodem modo si ad appellum probatoris posuerit se quis super patriam de roberia et latrocinio, vel alia feloniam ei imposita a probatore, et per patriam fuerit inde male creditus, tunc cum sit par probatori procedat inter eos duellum.” H. Bracton, *De Legibus...*, vol. II, s. 429. Zob. *ibidem*, s. 433. „Et Ricardus defendit... Et quia est de mala fama consideratum est quod duellum sit inter eos.” *Select Pleas of the Crown...*, s. 134. Zob. *Fleta...*, vol. II, s. 94; R.T. Groot, *Teaching...*, s. 19; *idem*, *The Early...*, s. 16–18; *idem*, *The Jury in Private Criminal Prosecutions before 1215*, „American Journal of Legal History” 1984, Vol. 27, s. 129, przyp. 88; F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 243–244; *Pleas of the Crown for the County of Gloucester...*, s. 17 (73), 141.

Pojedynek sądowy (*trial by battle*, łac. *duellum*) przetrwał w Anglii formalnie aż do XIX w., jako prawnie dopuszczalna forma dowodu w procesie wszczętym w trybie *appeal* oraz *approvement*³⁹. Pojedynek miał być wytoczony przez *approvera* przeciwko każdej z oskarżonych przez niego osób. Podjęcie fizycznej walki przed sądem posiadało jednak istotne ograniczenia. Pojedynek nie był dopuszczalny dla kobiet, nieletnich, mężczyzn powyżej 70. roku życia, osób okaleczonych⁴⁰. Do czasu zniesienia ordaliów w sprawach, w których pojedynek sądowy nie był dopuszczalny, oskarżony poddawany był ordaliom jednostronnym. Po zniesieniu sądów bożych w Anglii, które formalnie nastąpiło w 1219 r.⁴¹, w przypadkach takich proces toczył się najczęściej przed ławą przysięgłych (*trial by jury*)⁴². Ostatecznie w wyniku przemian, jakie nastąpiły w angielskim procesie karnym do końca XIII w., oskarżony uzyskał prawo do swobodnego wyboru pomiędzy pojedykiem sądowym a procesem przed ławą przysięgłych⁴³. W praktyce w większości spraw wszczętych w trybie *approvement* oskarżeni decydowali się na *trial by jury*⁴⁴. Jeszcze jednak w XIV i XV w. spotykamy sprawy, w których oskarżony postanowił bronić się w pojedynku sądowym *per corpus*⁴⁵.

Obraz przebiegu pojedynku sądowego z udziałem *approvera* odnajdujemy w źródłach prawa sądowego pod rokiem 1249. Obok samego opisu przebiegu sprawy w protokołach sądowych zamieszczony został szkic obrazujący pojedynek sądowy, który odbył się pomiędzy *approverem* Walterem Bloweberme'em i oskarżonym przez niego Hamo le Stare'em⁴⁶. Widoczne w górnej części membrany postacie obu przeciwników wskazują, że pojedynek odbywał się z użyciem tarcz oraz broni przypominającej młot wojenny, za-

³⁹ Na tle sprawy *Ashford v. Thornton* indywidualne oskarżenie w formie *appeal* zostało zniesione w 1819 r. M.J. Russell, *II Trial by Battle and the Appeals of Felony*, „The Journal of Legal History” 1980, Vol. I, s. 157–158. Zob. K. Baran, *Strony...*, s. 49.

⁴⁰ W sprawach, w których kobieta występowała w roli *approvera*, proces odbywał się przed ławą przysięgłych. *Wiltshire Gaol Delivery...*, s. 39 (42); zob. też R.T. Groot, *The Early...*, s. 17–18. Wyjątkowo zdarzało się, że w pojedynku sądowym uczestniczyła kobieta. Jej przeciwnik, występujący w roli *approvera*, walczył z ręką związaną za plecami. A. Musson, *Public...*, s. 170.

⁴¹ Wprowadzony podczas Soboru Laterańskiego IV w 1215 r. kanon, który zakazywał duchownym brania udziału w ordaliach, został potraktowany przez władze angielskie jako zakaz sądów bożych. W styczniu 1219 r. do królewskich sędziów objazdowych wysłany został ryt zawierający instrukcję, według jakich zasad powinno być prowadzone postępowanie. Wstępna część instrukcji do sędziów głosiła: „...cum prohibitum sit per ecclesiam Romanam iudicium ignis et aque...”. *Patent Rolls of the Reign of Henry III, 1216–1225*, London 1901, repr. Nendeln 1971, s. 186.

⁴² Po raz pierwszy taki tryb postępowania znalazł zastosowanie podczas sesji sędziów objazdowych w 1220 r. W jednej ze spraw rozpatrywanych podczas tej sesji już na samym początku procesu *approver* został powieszony po przegranej walce z pierwszym z oskarżonych. Pojedynek sądowy nie mógł się zatem odbyć. Pozostali oskarżeni wyrazili zgodę na proces przed ławą przysięgłych (*trial by jury*). R.T. Groot, *The Early...*, s. 17–18, 23.

⁴³ F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 244–245; *Pleas of the Crown for the County of Gloucester...*, s. 17 (73).

⁴⁴ M.T. Clanchy, *Highway...*, s. 30, 50 (1–3), 52 (9–10, 12); *Crown Pleas of the Wiltshire Eyre...*, s. 155 (22), 199–200 (261), 217 (341), 257 (563); *Wiltshire gaol...*, s. 63 (197, 200), 65 (211), 89 (387–390), 90 (393–394, 396), 93 (418–419), 96 (428, 433); *Edward III: Parliament of 1368 May*, PROME, ii–297; *Year Books of Edward IV... A. D. 1470*, s. 121–124 (9).

⁴⁵ *The Eyre of Northamptonshire...*, s. 206; SCKB, Vol. VII, s. 126–128 (15). Hamil wskazała na ostatni taki przypadek z 1456 r. F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 256. Tak również M.J. Russell, *II Trial...*, s. 154.

⁴⁶ *The National Archives* (TNA), Kew, Londyn, KB 26/223.

kończącej ostrym rogiem. Z opisu przebiegu sprawy wynika, że w pojedynku oskarżony został pokonany przez *approvera*⁴⁷. Hamo le Stare został powieszony, co obrazuje szkic szubienicy obok postaci Blowebermege.

Opis pojedynku sądowego z udziałem *approvera* odnajdujemy ponadto w jednej z londyńskich kronik⁴⁸. Pojedynek ten odbył się w 1456 r. w sprawie *approvera* Thomasa Whitehorna. Uczestnicy pojedynku mieli przywdziewać strój z białej skóry owczej. Broń miała ostro zakończony metalowy róg. Dopuszczalna była również walka „rękami, pięściami, paznokciami, zębami, stopami i nogami”. Ostatecznie Whitehorn został pokonany w pojedynku i przyznał, że wniesione przez niego oskarżenia były fałszywe.

Pojedynek zakończony pomyślnie dla oskarżonego prowadził do wykonania kary śmierci wobec *approvera*. Oskarżony mógł się wówczas uwolnić za poręczeniem⁴⁹. Szczególną formą zakończenia pojedynku sądowego było tzw. *craven* (*verbum recrantise*), oznaczające poddanie się przez jednego z walczących⁵⁰. *Craven* było ustnym oświadczeniem wypowiedzanym na polu walki, które spełniało funkcję przyznania się do winy⁵¹.

Jeżeli *approver* doprowadził do skazania wszystkich oskarżonych przez siebie, uprawniony był do uzyskania łaski królewskiej lub wstrzymania egzekucji⁵². Najczęściej jednak musiał dokonać „wyrzeczenia się kraju” (*abjuration of the realm*) i opuścić okolicę⁵³. W praktyce jednak przypadki skazania wszystkich oskarżonych należały do rzadkości i *approver* był utrzymywany przy życiu, dopóki jego oskarżenia były skuteczne⁵⁴. Ponadto w zdecydowanej większości spraw z udziałem *approvera* przed ławą przysięgłych werdykt był korzystny dla oskarżonych⁵⁵. Uniewinnienie chociażby jednej osoby oskarżonej prowadziło do wykonania kary śmierci wobec *approvera* uzasadnionej fał-

⁴⁷ *Select Pleas of the Crown...*, s. xxix–xxx.

⁴⁸ *William Gregory's Chronicle of London* [w:] *The Historical Collections of a Citizen of London in the fifteenth century*, J. Gairdner (red.), Camden Society 1876, s. 199–202; J. Bellamy, *Crime and Public Order in England in the Later Middle Ages*, London 1973, s. 132.

⁴⁹ Jeżeli oskarżony nie przedstawił poręczycieli, pozostawał w dożywotnim uwięzieniu albo opuszczał okolicę poprzez „wyrzeczenie się kraju” (*abjuration of the realm*). H. Bracton, *De Legibus...*, Vol. II, s. 432–433; *Fleta...*, Vol. II, s. 94; *Select pleas of the crown...*, s. 123 (190); *Somersetshire Pleas (Civil and Criminal), from the Rolls of the Itinerant Justices (Close of 12th Century – 41 Henry III)*, C.E.H. Chadwyck-Healey (red.), Somerset Record Society, vol. 11, London 1897, s. 29 (106). W XIV w. oskarżony po pokonaniu *approvera* w pojedynku mógł być uniewinniony bez konieczności kontynuowania procesu *at the King's suit*, *The Eyre of Northamptonshire...*, s. 162.

⁵⁰ H. Bracton, *De Legibus...*, vol. II, s. 432; *Fleta...*, vol. II, s. 94; *The Mirror of Justices*, ed. W.J. Whittaker, Selden Society, vol. VII, London 1895, s. 112. Jeszcze wówczas oskarżony mógł powołać się na dobrodziejstwo kleru, *Calendar of the Patent Rolls, Edward III, A.D. 1367–1370*, London 1913, repr. Nendeln 1971, s. 167.

⁵¹ J. Bellamy, *Crime...*, s. 131. Por. K. Baran, *Strony...*, s. 89.

⁵² *Select Cases in the Court of King's Bench...*, Vol. VII, s. 40–41 (20), 128.

⁵³ M.T. Clanchy, *Highway...*, s. 30–31; F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 238.

⁵⁴ *Calendar of London Trailbaston Trials under commissions of 1305 and 1306*, red. R.B. Pugh, London 1975, s. 12; F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 247; J.B. Post, *The evidential...*, s. 93; *idem*, *The justice...*, s. 45.

⁵⁵ W sprawach wszczętych z oskarżenia *approvers* w hrabstwie Norflok w latach 1299–1349 poziom skazań wyniósł jedynie ok. 4%, A. Musson, *Public...*, s. 213. W pierwszej poł. XIV w. w ponad 36% spraw *approvers* wycofali poparcie dla wniesionego oskarżenia. Szerzej zob. J. Röhrkasten, *Some problems of the evidence of fourteenth century approvers*, „The Journal of Legal History” 1984, Vol. 5, s. 15, 17. Por. też J.G. Bellamy, *The Criminal Trial...*, s. 97; *Crown Pleas of the Devon Eyre of 1238*, red. H. Summerson, *Devon and Cornwall Record Society*, 1985, Vol. XXVIII, s. xxxv. Por. J.B. Post, *The evidential...*, s. 94.

szywym oskarżeniem (*pro falso appello*)⁵⁶. W literaturze zwraca się uwagę, że przysięgli mogli z niechęcią podchodzić do oskarżenia wniesionego przez osobę, która przyznała się do popełnionych przestępstw. Prawdopodobnie kwestia wiarygodności i opinia o oskarżycielu miała bezpośredni wpływ na niską skuteczność tego trybu ścigania⁵⁷.

Słabość instytucji *approvement* tkwiła w jej podatności na nadużycia zarówno przez samych *approvers*, jak i przez władze królewskie. Wystąpienie z oskarżeniem w ramach *approvement* mogło służyć osobie uwięzionej pod zarzutem popełnienia ciężkiego przestępstwa, jako taktyka procesowa, która prowadziła do wydłużenia postępowania⁵⁸. Zwiększony czas pobytu w więzieniu otwierał z kolei drogę do uwolnienia się przez zorganizowanie ucieczki⁵⁹. *Approver* miał ponadto możliwość przygotowania środków powodujących niedopuszczalność procesu sądowego. Taka taktyka procesowa umożliwia uwięzionemu odpowiednie przygotowanie się do zgłoszenia dobrodziejstwa kleru (*benefit of clergy*)⁶⁰. *Approver* mógł poza tym już w stadium poprzedzającym rozprawę główną (*pre-trial*) podjąć zabiegi o uzyskanie monarszego aktu łaski (*pardon*)⁶¹. Jako przejaw taktyki procesowej oskarżony mógł zatem w ramach wykorzystania instytucji *approvement* fałszywie przyznać się do winy w celu wydłużenia postępowania⁶².

Sędziowie królewscy świadomi byli tego, że oskarżenie przez *approvera* mogło prowadzić do przewlekania postępowania. Korona była jednak zainteresowana tą formą ścigania przestępstw zwłaszcza w sprawach buntu, zdrady oraz ze względu na możli-

⁵⁶ *Rolls of Northamptonshire...*, s. 70; *Wiltshire Gaol Delivery...*, s. 63 (197).

⁵⁷ A. Musson, *Public...*, s. 214; J. Röhrkasten, *Some...*, s. 14.

⁵⁸ A. Musson, *Public...*, s. 173. Oskarżenie przez *approvera* powodowało konieczność ustalenia miejsca pobytu wszystkich podsądnych oraz zastosowania wobec nich środków zapobiegawczych. *Crown Pleas of the Devon Eyre*, s. xxxv; A. Musson, *Public...*, s. 172; J. Röhrkasten, *Some...*, s. 15. Sprawa serii oskarżeń zainicjowanych przez Williama Rose'a w 1389 r. zakończyła się dla niego dopiero w 1396 r. J.B. Post, *The Evidential...*, s. 94–95.

⁵⁹ Protokoły sądowe ujawniają przypadki ucieczki *approvers* do azylu, w którym mogli oni legalnie przebywać przez 40 dni, po czym musieli opuścić okolicę. A.H. Hershey, *An Introduction to and Edition of the Hugh Bigod Eyre Rolls, June 1258 – February 1259: P.R.O. Just 1/1187 & Just 1/873*, niepubl. rozpr. dokt., University of London, 1991, s. 296–297 (A161).

⁶⁰ Zob. *Select Cases in the Court of King's Bench...*, Vol. VII, s. 33; F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 254; A. Musson, *Public...*, s. 173; J.B. Post, *The Evidential...*, s. 93; *idem*, *The Justice...*, s. 45; J. Röhrkasten, *Some...*, s. 15. Pod rokiem 1383 odnajdujemy sprawę Williama Gore, *approvera*, który trafił do więzienia w Cambridge jako laik. Podczas pobytu w areszcie został nauczony czytania przez Johna, namiestnika kościelnego. Czyn ten został jednak potraktowany przez władze królewskie, jako ciężkie przestępstwo z kategorii *felony* i John trafił przed sąd. Ostatecznie został jednak niewinny, zob. P. Złamańcuk, *Dopuszczalność korzystania z pomocy prawnej przez oskarżonego w angielskim procesie karnym (XIII–XVI wiek)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2010, t. 62, z. 2, s. 93. Szerzej na temat dobrodziejstwa kleru w Anglii zob. K. Baran, *Kilka uwag na temat dobrodziejstwa kleru w dawnej angielskiej procedurze karnej* [w:] *Dziedzictwo prawne XX wieku*, red. A. Zoll et al., Kraków 2001, s. 107–112.

⁶¹ O sytuacji takiej dowiadujemy się z petycji do Henryka VI w sprawie ułaskawienia Johna Boltona oskarżonego o zgwałcenie i morderstwo: „John Bolton of his subtle trickery, because he would not answer to the said indictment, nor to other various horrible felonies of which he was indicted, acknowledged various felonies and treasons, and became an approver, and thereof appealed various other men, and under pretence of that appeal thus pending, he acquired for himself a charter of pardon from you of all manner of treasons and felonies”, *Henry VI: Parliament of 1445 February*, PROME, tr-v-111.

⁶² W sprawie z 1447 r. oskarżony został ułaskawiony po tym, jak ujawnił, że został skazany przez ławę przysięgłych, w której zasiadali jego wrogowie, i, by ocalić swoje życie, przyznał się do winy, uzyskując status *approvera*. *Calendar of the Patent Rolls, Henry VI, 1446–1452*, London 1909, repr. Nendeln 1971, s. 34.

wość rozbitcia większych grup przestępczych⁶³. Źródła ujawniają, że w celu uzyskania przyznania się do winy i oskarżenia współników urzędnicy królewscy niejednokrotnie stosowali wobec więźniów zastraszanie oraz przymus fizyczny lub tzw. „karę mocną” (*forte et dure*)⁶⁴. Problem ten stał się na tyle poważny, że przeciwko tego rodzaju nielegalnym praktykom Korona podejmowała działania nadzorcze i kontrolne realizowane w poszczególnych hrabstwach przez delegowanych sędziów królewskich⁶⁵. Warunki uwięzienia oraz przymus z użyciem przemocy stosowany wobec *approvers* był przedmiotem angielskiego prawa statutowego w pierwszej połowie XIV w.⁶⁶. Stosowanie nielegalnych praktyk przy wykorzystaniu instytucji *approvement* znalazło również odzwierciedlenie w angielskiej literaturze prawniczej. Krytyka tortur w Anglii wyraźnie objęła swoim zakresem bezprawne metody stosowane wobec *approvers*. Sędzia Naczelny *King's Bench* Sir John Fortescue, potępiając tortury w dziele *De Laudibus Legum Anglie*, zwracał uwagę na wymuszone nimi fałszywe przyznanie się do winy oraz obwinienie innych osób o współuczestnictwo w popełnionym przestępstwie⁶⁷. Jeszcze w XVI w. Sir John Spelman i Sir Thomas Smith przypominali, że oddawanie więźniów na męki w celu zmuszenia ich do wystąpienia z oskarżeniem przeciwko innym osobom stanowiło ciężkie przestępstwo z kategorii *felony*, zagrożone karą śmierci⁶⁸.

⁶³ F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 238, 247–248; E. Powell, *Kingship, Law and Society: Criminal Justice in the Reign of Henry V*, Oxford 1989, s. 73.

⁶⁴ *Approvers* stanowili szczególną grupę więźniów narażonych na nielegalne praktyki. *Some Sessions of the Peace in Cambridgeshire in the Fourteenth Century 1340, 1380–1383*, red. M.M. Taylor, „Cambridge Antiquarian Society” 1942, Vol. LV, s. xvi; F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 248–251; R.F. Hunnisett, *The Medieval...*, s. 35; A. Musson, *Public...*, s. 243–244; J. Röhrkasten, *Die Folter in Rechtstheorie und Rechtswirklichkeit des englischen Spätmittelalters* [w:] *Vera Lex Historiae. Studien zu mittelalterlichen Quellen. Festschrift für Dietrich Kurze zu seinem 65. Geburtstag*, red. S. Jenks, J. Sarnowsky, M.-L. Laudage, Köln–Weimar 1993, s. 438–440; *idem*, *Some...*, s. 14. Szerzej na temat *prisone (peine) forte et dure* zob. P. Złamańczuk, *Peine forte et dure w Anglii do końca XV w.*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2009, Vol. XII, s. 235–260.

⁶⁵ Za Edwarda I okoliczności takie podlegały badaniu przez sędziów objazdowych w ramach otrzymanej na sesje sądowe instrukcji. *Capitula Itineris, The Statutes...*, Vol. I, s. 235. Zob. F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 248–250; A. Musson, *Public...*, s. 173; J.B. Post, *The evidential...*, s. 93; J. Röhrkasten, *Some...*, s. 14. W otwartej korespondencji królewskiej (*patent rolls*) z drugiej poł. XIV w. odnotowany jest przykład zlecenia kontroli więzienia celem ustalenia, czy dochodziło do przypadków zadawania cierpień fizycznych mających wymusić na więźniach przyjęcie statusu *approvera* i wystąpienie z oskarżeniem przeciwko innym osobom. *Calendar of the Patent Rolls, Richard II, 1385–1389*, London 1900, repr. Nendeln 1971, s. 551. Zob. J. Röhrkasten, *Die Folter...*, s. 439.

⁶⁶ 5 Edw. II (1311), c. 34, *The Statutes...*, vol. I, s. 165. Statut Edwarda III z 1326–1327 r. przewidywał specjalne dochodzenia i ukaranie winnych urzędników, którzy dopuścili się „zadawania bólu więźniom” celem zmuszenia ich do oskarżenia niewinnych ludzi. 1 Edw. III (1326–1327), c. 7, *The Statutes...*, Vol. I, s. 253. Zob. A. Musson, *Public...*, s. 244. Statut z 1340 r. potwierdza kontynuowanie zjawiska stosowania przemocy wobec więźniów celem zmuszenia ich do objęcia funkcji *approvera*. Zaświadczenie takich okoliczności w wyniku przeprowadzonego dochodzenia prowadziło do skazania strażnika więziennego winnego nadużyć oraz do orzeczenia wobec niego kary na życiu i zdrowiu (*life and member*). 14 Edw. III (1340), Stat. 1, c. 10, *The Statutes...*, Vol. I, s. 284. Zob. F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 251.

⁶⁷ J. Fortescue, *De Laudibus Legum Angliae*, red. S.B. Chrimes, Cambridge 1949, s. 46, 50. Zob. też K. Baran, *Tortury w angielskim procesie karnym*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1979, t. 31, z. 2, s. 59, 66.

⁶⁸ *Spelman's Reading on Quo Warranto delivered in Gray's Inn (Lent 1519)*, red. J.H. Baker, Selden Society, Vol. CXIII, London 1997, s. 103; „There is an olde lawe of England, that if any gaoler shall put any

Ostatecznie *approver* mógł przed sądem podjąć próbę obrony i podnosić zarzut, że jego oświadczenie było rezultatem zastosowania bezprawnych metod. Powoływana była wówczas specjalna ława przysięgłych, która miała zbadać wskazywane przez podsądnego okoliczności. W praktyce skuteczność zarzutów wysuwanych przez *approvera* była niewielka⁶⁹. Ustalenie przez przysięgłych, że przyznanie się do winy przez *approvera* miało charakter dobrowolny, skutkowało niemalże natychmiastowym wykonaniem wobec niego kary kapitalnej⁷⁰. *Approver* mógł jednak jeszcze w takiej sytuacji uniknąć śmierci przez skuteczne powołanie się na dobrodziejstwo kleru⁷¹.

Tryb *approvement* stracił praktyczne znaczenie prawdopodobnie z końcem XV w.⁷² Nadal budził on jednak zainteresowanie jurystów angielskich w kolejnych stuleciach⁷³. W XVI w. pojawiła się natomiast praktyka określana mianem *appeachment*, która w odróżnieniu od oskarżenia przez *approvera* nie wymagała stoczenia pojedynku sądowego oraz doprowadzenia do skazania ujawnionych przestępców. W zamian za samo wystąpienie z oskarżeniem (*appeach*, *appeche*) albo ujawnienie współników osoba (*appeacher*), która przyznała się do winy lub została skazana, mogła liczyć na ułaskawienie

prisoner being in his custodie to any torment, to the intent to make him an approver, that is to saie an accuser or Index of his complices, the gaoler shall dye therefore as a felon". T. Smith, *The King's Approvers...*, s. 106.

⁶⁹ Jeden z nielicznych przypadków potwierdzonych przed sądem, że przyznanie się do winy nastąpiło poprzez zastosowanie tortur wydarzył się w 1330 r. w sprawie Johna le Couker. Zob. J. Röhrkasten, *Die Folter...*, s. 439.

⁷⁰ Na sesji „opróżnienia więźni” (*gaol delivery*) w 1356 r. rozpatrywana była sprawa Roberta de Hampton, który podnosił przed sądem, że został zmuszony do występowania w roli *approvera* przez surowe warunki uwięzienia oraz wymyślne kary. Powołana jednak na tę okoliczność ława przysięgłych ustaliła, że podsądny przyznał się do winy z własnej woli. Hampton został w konsekwencji skazany na karę śmierci. *Extracts from the Plea Rolls, 16 to 33 Edward III, Collections for a history of Staffordshire*, Vol. 12, London 1891, s. 147. Zob. też *Year Books of the Reign of King Edward The Third, Years XI and XII*, red. A.J. Horwood, London 1833, Kraus repr. 1964, s. 626.

⁷¹ Przypadek taki odnajdujemy w sądowych księgach rocznych z okresu panowania Edwarda I pod rokiem 1293/1294. Pojmany na podstawie podejrzenia popełnienia kilku przestępstw Rober le Botiler przed sądem podnosił, że dokonane przez niego przyznanie się do winy nastąpiło pod wpływem przymusu i surowych warunków uwięzienia. Sędziowie nakazali przeprowadzenie dochodzenia wśród więźniów na okoliczność złożonego oświadczenia. Wyniki przeprowadzonego postępowania nie potwierdziły jednak twierdzeń podsądnego. Przyznanie się do winy przez Roberta le Botiler zostało uznane przez sędziów za wiążące, jako złożone przed upoważnionym urzędnikiem królewskim. Dopiero powołanie się na dobrodziejstwo kleru pozwoliło mu uniknąć kary śmierci. Niemniej jednak na mocy wcześniejszego przyznania został uznany winnym, a jego majątek uległ przepadkowi. *Year Books of the Reign of King Edward I, XXX–XXXI*, s. 543–544.

⁷² Jeden z ostatnich przypadków oskarżenia w trybie *approvement* Hamil odnalazł pod rokiem 1470. Zob. F.C. Hamil, *The King's Approvers...*, s. 257. W sądowych księgach rocznych odnajdujemy oskarżenie sformułowane przez *approvera* jeszcze pod rokiem 1472 r. *Year Books Pasch. 12 Edw. IV*, pl. 26, fol. 10b (1472 r.), Seipp Number: nr 1472.034. W 1473 r. rozpatrywana była sprawa Roberta Beverly'ego, *approvera*, który został skazany na śmierć po tym, jak oświadczył przed sądem, że nie popiera wniesionego wcześniej oskarżenia. *Extracts from the Plea Rolls, 34 Henry VI. to 14 Edward IV [w:] Collections for a History of Staffordshire*, New Series, Vol. 4, London 1901, s. 191.

⁷³ W. Blackstone, *The Commentaries on the Laws of England: A Fascimile of the First Edition of 1765–1769*, Vol. IV. *Of Public Wrongs (1769)*, wstęp T.A. Green, Chicago 1979, s. 325–326; E. Coke, *The Third Part of the Institutes of the Laws of England: Concerning High Treason, and Other Pleas of the Crown, and Criminal Causes*, London 1817, s. 128–130; W. Lambarde, *Eirenarcha or of the Office of the Justices of Peace*, London 1588, s. 234; F. Pulton, *The King's Approvers...*, fol. 185–189; W. Staunford, *Les Plees del Coron, 1583 (cap. 52): The Complete Works of St. Thomas More*, Vol. 10, red. J. Guy i in., New Haven–London 1987 s. 107.

królewskie (*pardon*)⁷⁴. Instytucja *appeachment* może zatem stanowić właściwy pierwowzór współczesnego „świadka koronnego”⁷⁵. W XVII i XVIII w. źródła wyraźnie traktują jako świadka osobę (*impeacher*), która przyznała się do winy i zeznawała przeciwko swoim współnikom (*evidence of an accomplice*). Osoba taka uznawana była za świadka oskarżenia (*witness for the crown*) lub dowód oskarżenia (*evidence for the crown*). Zachowana została natomiast zasada, że przyznanie uprawnienia do występowania w tej roli procesowej uzależnione było od uznania sędziego.

Zakończenie

Approver posiadał status procesowy oskarżyciela, który na wcześniejszym etapie postępowania sam był oskarżonym. Analiza struktury funkcjonalnej procesu z udziałem *approvera* wskazuje, że realizował on funkcję oskarżenia polegającą na wniesieniu i popieraniu oskarżenia przed sądem. Funkcja ta realizowana była przez *approvera* w ramach spoczywającego na nim ciężaru dowodu. Stosowanie określenia świadka koronnego w powiązaniu z instytucją *approvement* wydaje się zatem nie do końca precyzyjne.

Paradygmat instytucji *approvement* przewidywał, że w celu uzyskania statusu *approvera* osoba oskarżona o przestępstwo zagrożone karą śmierci musiała przyznać się do popełnienia zarzucanego jej czynu oraz ujawnić swoich współników i wystąpić przeciwko nim z formalnym oskarżeniem. W zamian za doprowadzenie do skazania wskazanych przez siebie osób *approver* mógł liczyć na darowanie kary albo legalne opuszczenie kraju.

Przyznanie się do winy w celu występowania w procesie w roli *approvera* mogło być wyrazem swoistej taktyki procesowej. Umożliwiała ona uniknięcie wykonania wobec oskarżonego kary, jeżeli doprowadził on do skazania ujawnionych przez siebie współsprawców.

Uzyskanie statusu *approvera* było wynikiem swoistego porozumienia z władzami państwowymi. Uruchomienie postępowania kontrolowane było przez Koronę – stąd *approver* określany był czasami w źródłach mianem „królewskiego dziecka” lub „syna Króla”. Wszczęte przez *approvera* postępowanie nie miało zatem charakteru *stricte* prywatnego. Ta specyficzna forma ścigania wykorzystywana była czasami przez oskarżonego, jako

⁷⁴ W 1522 r. ułaskawienie zostało obiecane Robertowi Holforde'owi za ujawnienie współników, którzy dokonali rabunku: „Rob. Holforde, of Acton, Chesh. Pardon for being concerned with Rob. Spencer, alias Watson, late of London, and Ric. Astley, late of Derby, in the robbery from an Irishman of 10d., and of his coat, sword and buckler. [...] Holforde should be pardoned, for finding a 'fawcon' of the King's in co. Bucks, if he would disclose the names of the two others concerned”. *Letters and Papers, Foreign and Domestic, of the Reign of Henry VIII*, Vol. III, red. J.S. Brewer, London 1867, s. 941 (2214/18). W 1597 r. William Harris został ułaskawiony po tym, jak przyznał się do kradzieży koni oraz oskarżył przestępców nieznanymi organom królewskim: „Pardon to Wm. Harris, convicted of stealing two horses, price 6l. from Thos. Astyll, of Evesham, co. Worcester, he having after conviction appeached divers unknown felons, whereby many had restitution of their lost goods”. *Calendar of State Papers, Domestic Series of the Reign of Elizabeth, 1595–1597*, London 1869, s. 457 (24 [2]).

⁷⁵ Szerzej zob. J.G. Bellamy, *The Criminal Trial...*, s. 142–143.

taktyczna możliwość odwołania procesu. Postępowanie przeciwko podsądnemu było wstrzymywane, dopóki wysuwane przez niego zarzuty były skuteczne.

W ramach instytucji *appeachment*, która kształtowała się od XVI w., typowa dla *approvera* funkcja oskarżania ulegała osłabieniu. Oskarżony, który występował w roli *appeachera*, stawał się źródłem dowodu bliskim bardziej współczesnemu świadkowi koronnemu.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- JUST 1/1098, m. 78, *The National Archives*, Kew, London; *Anglo-American Legal Tradition; Anglo-American legal tradition*; http://aalt.law.uh.edu/AALT4/JUST1/JUST1no1098/bJUST-1no1098Pt2fronts/IMG_7363.htm (dostęp: 20.12.2009).
- KB 26/223, *The National Archives*, Kew, London.
- Year Books* Pasch. 12 Edw. IV, pl. 26, fol. 10b (1472 r.), Seipp Number: nr 1472.034, www.bu.edu/phpbin/lawyearbooks/display.php?id=20304, (dostęp: 25.04.2015).

Źródła wydane i starodruki

- Blackstone W., *The Commentaries on the Laws of England. A Fascimile of the First Edition of 1765–1769*, Vol. IV. *Of Public Wrongs (1769)*, wstęp T.A. Green, Chicago 1979.
- de Bracton H., *De Legibus et Consuetudinibus Angliae*, red. G.E. Woodbine, vol. II, Yale 1922.
- Cases in the Court of King's Bench under Edward III*, vol. VI, red. G.O. Sayles, Selden Society, vol. LXXXII, London 1965.
- Calendar of State Papers, Domestic Series of the Reign of Elizabeth, 1595–1597*, London 1869.
- Calendar of the Patent Rolls, Edward III, A. D. 1367–1370*, London 1913, repr. Nendeln 1971.
- Calendar of the Patent Rolls, Henry VI, 1446–1452*, London 1909, repr. Nendeln 1971.
- Calendar of the Patent Rolls, Richard II, 1385–1389*, London 1900, repr. Nendeln 1971.
- Calendar of London Trailbaston Trials under Commissions of 1305 and 1306*, red. R.B. Pugh, London 1975.
- Cobbett's Complete Collection of State Trials and Proceedings for High Treason and other Crimes and Misdemeanours*, vol. I, London 1809.
- Coke E., *The Second Part of the Institutes of the Laws of England, Containing the Exposition of Many Ancient and Other Statutes*, London 1817.
- Coke E., *The Third Part of the Institutes of the Laws of England: Concerning High Treason, and Other Pleas of the Crown, and Criminal Causes*, London 1817.
- Crown Pleas of the Devon Eyre of 1238*, red. H. Summerson, vol. XXVIII, Devon and Cornwall Record Society, 1985.
- Crown Pleas of the Wiltshire Eyre, 1249*, red. C.A.F. Meekings, Devizes 1961.
- Edward I, Vetus Codex [w:] The Parliament Rolls of Medieval England, 1275–1504 (PROME)*, red. P. Brand, J.R.S. Phillips, W.M. Ormrod, G.H. Martin, C. Given-Wilson, A.E. Curry, R. Horrox, Leicester 2005 (CD-ROM).

- Edward III: Parliament of 1368 May* [w:] *The Parliament Rolls of Medieval England, 1275–1504* (PROME), red. P. Brand, J.R.S. Phillips, W.M. Ormrod, G.H. Martin, C. Given-Wilson, A.E. Curry, R. Horrox, Leicester 2005 (CD-ROM).
- Edward III: Parliament of 1368 May* [w:] *The Parliament Rolls of Medieval England, 1275–1504* (PROME), red. P. Brand, J.R.S. Phillips, W.M. Ormrod, G.H. Martin, C. Given-Wilson, A.E. Curry, R. Horrox, Leicester 2005 (CD-ROM).
- Extracts from the Plea Rolls, 16 to 33 Edward III, Collections for a History of Staffordshire*, vol. 12, London 1891.
- Extracts from the Plea Rolls, 34 Henry VI. to 14 Edward IV* [w:] *Collections for a History of Staffordshire*, New Series, vol. 4, London 1901.
- Fleta, Prologue, Book I, Book II*, vol. II, red. H.G. Richardson, G.O. Sayles, Selden Society, vol. LXXII, London 1955.
- Fortescue J., *De Laudibus Legum Angliae*, red. S.B. Chrimes, Cambridge 1949.
- Henry VI: Parliament of 1445 February* [w:] *The Parliament Rolls of Medieval England, 1275–1504* (PROME), red. P. Brand, J.R.S. Phillips, W.M. Ormrod, G.H. Martin, C. Given-Wilson, A.E. Curry, R. Horrox, Leicester 2005 (CD-ROM).
- Lambarde W., *Eirenarcha or of the Office of the Justices of Peace*, London 1588.
- Letters and Papers, Foreign and Domestic, of the Reign of Henry VIII*, vol. III, red. J.S. Brewer, London 1867.
- Placita Corone or La Corone Pledem desant Justices*, red. J.M. Kaye, London 1966.
- Patent Rolls of the Reign of Henry III, 1216–1225*, London 1901, repr. Nendeln 1971.
- Pleas of the Crown for the County of Gloucester before the Abbot of Reading and His Fellows Justices Itinerant in the Fifth Year of the Reign of King Henry the Third and the Year of Grace 1221*, red. F.W. Maitland, London 1884.
- Pulton F., *De Pace Regis et Regni*, London 1609.
- Roll of the Justices in Eyre at Bedford, 1202*, red. G.H. Fowler, „Bedfordshire Historical Record Society”, vol. I.
- Rolls of Northamptonshire Sessions of the Peace, Roll of the Supervisors, 1314–1316, Roll of the Keepers of the Peace, 1320*, red. M. Gollancz, Northamptonshire 1940.
- Select Cases in the Court of King's Bench under Richard II, Henry IV and Henry V*, vol. VII, red. G.O. Sayles, Selden Society, vol. LXXXVIII, London 1971.
- Select Pleas of the Crown. Vol. I. A. D. 1200–1225*, red. F.W. Maitland, Selden Society, vol. I, London 1888.
- Smith T., *De Republica Anglorum. A Discourse on the Commonwealth of England*, red. L. Alston, Cambridge 1906.
- Somersetshire Pleas (Civil and Criminal), from the Rolls of the Itinerant Justices (Close of 12th Century – 41 Henry III.)*, red. C.E.H. Chadwyk-Healey, Somerset Record Society, vol. 11, London 1897.
- Some Sessions of the Peace in Cambridgeshire in the Fourteenth Century 1340, 1380–83*, red. M.M. Taylor, „Cambridge Antiquarian Society” 1942, vol. LV.
- Spelman's Reading on Quo Warranto Delivered in Gray's Inn (Lent 1519)*, red. J.H. Baker, Selden Society, vol. CXIII, London 1997.
- Statham's Abridgement of the Law*, tl. M.C. Klingelsmith, Boston 1915.
- Stauford W., Les Plees del Coron, 1583*.
- The Chronicle of the Reigns of Henry II and Richard I, 1169–1192, known under the name of Benedict of Peterborough*, red. W. Stubbs, vol. I, London 1867.
- The Complete Works of St. Thomas More*, vol. 10, red. J. Guy i in., New Haven-London 1987.
- The Eyre of Northamptonshire, 3-4 Edward III (A. D. 1329–1330)*, vol. I, red. D.W. Sutherland, Selden Society, vol. XCVII, London 1983.
- The Mirror of Justices*, ed. W.J. Whittaker, Selden Society, vol. VII, London 1895.

- The Notebook of Sir John Port*, red. J. H. Baker, Selden Society, vol. CII, London 1986.
- The Statutes of the Realm*, vol. I, London 1810.
- Three Early Assize Rolls for the County of Northumberland*, red. W. Page, „Surtees Society” 1891, vol. 88.
- Year Books of the Reign of King Edward I, XXX–XXXI*, red. A.J. Horwood, London 1863.
- Year Books of the Reign of King Edward The Third, Years XI and XII*, red. A.J. Horwood, London 1833, Kraus repr. 1964.
- Year Books of Edward IV. 10 Edward IV. and 49 Henry VI (A. D. 1470)*, red. N. Neilson, Selden Society XLVII, London 1931.
- William Gregory's Chronicle of London* [w:] *The Historical Collections of a Citizen of London in the Fifteenth Century*, red. J. Gairdner, Camden Society 1876.
- Wiltshire Gaol Delivery and Trailbaston Trials 1275–1306*, red. R.B. Pugh, Devizes 1978.

Opracowania

- Baker J.H., *John Bryt's Reports (1410–1411) and the Year Books of Henry IV*, „Cambridge Law Journal” 1989, vol. 48.
- Baker J.H., *Some Early Newgate Reports (1315–28)* [w:] *Law Reporting in Britain. Proceedings of The Eleventh British Legal History Conference*, red. Ch. Stebbings, London 1995.
- Baran K., *Kilka uwag na temat dobrodziejstwa kleru w dawnej angielskiej procedurze karnej* [w:] *Dziedzictwo prawne XX wieku*, red. A. Zoll et al., Kraków 2001.
- Baran K., *Strony procesowe przed angielskimi sądami karnymi doby Tudorów i wczesnych Stuartów (do roku 1640)*, Kraków 1994.
- Baran K., *Z dziejów prawa karnego w Anglii. Między Renesansem a Oświeceniem XVI–XVIII w.*, Kraków 1996.
- Baran K., *Tortury w angielskim procesie karnym*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1979, t. 31, z. 2.
- Bellamy J., *Crime and Public Order in England in the Later Middle Ages*, London 1973.
- Bellamy J., *Strange, Inhuman Deaths. Murder in Tudor England*, Sutton 2005.
- Bellamy J.G., *The Criminal Trial in Later Medieval England: Felony Before the Courts from Edward I to the Sixteenth Century*, Toronto 1998.
- Clanchy M.T., *Highway Robbery and Trial by Battle in the Hampshire Eyre of 1249* [w:] *Medieval Legal Records Edited in Memory of C. A. F. Meetings*, red. R.F. Hunnisett, J.B. Post, London 1978.
- Cockburn J.S., *Calendar of Assize Records: Home Circuit Indictments, Elizabeth I and James I: Introduction*, London 1985.
- Ellis K.E., *Gaol Delivery in Yorkshire, 1399–1407*, niepubl. praca magist., Carleton University, 1983.
- Elder L., *Gaol Delivery in the Southwestern Counties, 1416–1430*, niepubl. rozpr. dokt., Carleton University, 1983.
- Groot R.T., *Teaching Each Other: Judges, Clerks, Jurors and Malefactors Define the Guilt/Innocence Jury* [w:] *Learning the Law, Teaching and the Transmission of Law in England, 1150–1900*, red. J.A. Bush, A. Wijffels, London 1999.
- Groot R.T., *The Early Thirteenth-Century Criminal Jury* [w:] *Twelve Good Men and True, The Criminal Trial Jury, 1200–1800*, red. J.S. Cockburn, T.A. Green, Princeton 1988.
- Groot R.T., *The Jury in Private Criminal Prosecutions before 1215*, „American Journal of Legal History” 1984, vol. 27.
- Hamil F.C., *The King's Approvers: A Chapter in the History of English Criminal Law*, „Speculum” 1936, vol. XI.

- Hershey H., *An Introduction to and Edition of the Hugh Bigod Eyre Rolls, June 1258–February 1259: P.R.O. Just 1/1187 & Just 1/873*, niepubl. rozpr. dokt., University of London, 1991.
- Hunnisett R.F., *The Medieval Coroner*, Cambridge 1961.
- Kerr M.H., *Angevin Reform of the Appeal of Felony*, „Law and History Review” 1995, vol. 13.
- Klerman D., *Settlement and the Decline of Private Prosecution in Thirteenth-Century England*, „Law and History Review” 2001, vol. 19.
- Langbein J.H., *The Origins of Adversary Criminal Trial*, Oxford 2003.
- Litewski W., *Rzymski proces karny*, Kraków 2003.
- Maddern P.C., *Violence and Social Order: East Anglia, 1422–1442*, Oxford 1992.
- Mossakowski W., *Delator w rzymskich procesach karnych*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2013, t. 12.
- Musson A., *Public Order and Law Enforcement: The Local Administration of Criminal Justice, 1294–1350*, Woodbridge 1996.
- Musson A.J., *Turning King’s Evidence: The Prosecution of Crime in Late Medieval England*, „Oxford Journal of Legal Studies” 1999, vol. 19.
- Musson A., Powell E., *Crime, Law and Society in the Later Middle Ages*, Manchester 2009.
- Post J.B., *The Evidential Value of Approvers’ Appeals: The Case of William Rose, 1389*, „Law and History Review” 1985, vol. 3.
- Post J.B., *The Justice of Criminal Justice in Late-Fourteenth-Century England*, „Criminal Justice History” 1986.
- Powell E., *Kingship, Law and Society. Criminal Justice in the Reign of Henry V*, Oxford 1989.
- Röhrkasten J., *Die Folter in Rechtslehre und Rechtswirklichkeit des englischen Spätmittelalters [w:] Vera Lex Historiae. Studien zu mittelalterlichen Quellen. Festschrift für Dietrich Kurze zu seinem 65. Geburtstag*, red. S. Jenks, J. Sarnowsky, M.-L. Laudage, Köln/Weimar 1993.
- Röhrkasten J., *Some Problems of the Evidence of Fourteenth Century Approvers*, „The Journal of Legal History” 1984, vol. 5.
- Russell M.J., *II Trial by Battle and the Appeals of Felony*, „The Journal of Legal History” 1980, vol. I.
- Summerson H., *The Criminal Underworld of Medieval England*, „Journal of Legal History” 1996, vol. 17.
- Złamańczuk P., *Azyl w angielskim prawie karnym (XIII–XVI w.)*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2011, t. 10.
- Złamańczuk P., *Dopuszczalność korzystania z pomocy prawnej przez oskarżonego w angielskim procesie karnym (XIII–XVI wiek)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, t. 62, z. 2.
- Złamańczuk P., *Peine forte et dure w Anglii do końca XV w.*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2009, vol. XII.